

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Навчально-науковий інститут психології та соціальної роботи
Кафедра соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «бакалавр»

на тему

«Соціалізація особистості школярів засобами мистецтва»

Виконала:

здобувачка вищої освіти, 43 групи
спеціальності 231 Соціальна робота
Кулик Вікторія Олексіївна

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Зайченко Наталія Іванівна

Чернігів – 2026

Роботу подано до розгляду « _____ » _____ 20__ року.

Здобувачка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри

(назва кафедри)

протокол № _____ від « _____ » _____ 20__ року.

Здобувачка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРІВ	
ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА.....	9
1.1. Соціалізація особистості школярів засобами мистецтва як наукова	
проблема.....	9
1.2. Засоби різних видів мистецтв у сприянні соціалізації школярів.....	14
1.3. Соціально-психологічні особливості соціалізації різних вікових груп	
школярів.....	24
РОЗДІЛ 2	
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРІВ	
ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА.....	38
2.1. Використання засобів мистецтва в інноваційному шкільному	
середовищі.....	38
2.2. Емпіричне дослідження рівнів соціалізації школярів у Чернігівській	
гімназії № 33.....	42
2.3. Практичні рекомендації педагогічним працівникам щодо соціалізації	
особистості школярів засобами мистецтва.....	47
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ.....	62
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибокими соціальними трансформаціями, активним розвитком інформаційного простору, зміною ціннісних орієнтирів та ускладненням процесу міжособистісної взаємодії. Одним із найбільш ефективних засобів соціалізації є мистецтво, яке має значний вплив на емоційну, моральну та комунікативну сфери людини. Через творчість особистість отримує можливість не лише пізнавати навколишній світ, а й усвідомлювати власні почуття, переживання та соціальні ролі. Мистецтво сприяє розвитку емпатії, толерантності, відповідальності, здатності до співпраці, що є важливими складовими соціальної компетентності. Саме тому проблема соціалізації засобами мистецтва є актуальною не лише для педагогіки та психології, а й для соціальної педагогіки, культурології та практики виховання.

Актуальність теми дослідження зумовлена також тим, що сьогодні спостерігається зростання кількості дітей і підлітків, які мають труднощі у спілкуванні, проявляють замкненість, емоційну нестабільність або низький рівень соціальної активності. Значна частина сучасних школярів відчуває труднощі у встановленні міжособистісних контактів, взаємодії в колективі, конструктивному розв'язанні конфліктів. У таких умовах мистецтво виступає не лише засобом естетичного виховання, а й ефективним інструментом розвитку соціальних компетентностей, формування позитивного психологічного клімату та підтримки емоційного благополуччя особистості.

Важливість дослідження полягає також у необхідності практичного вивчення особливостей соціалізації представників різних вікових категорій. Процес соціалізації має свої специфічні особливості залежно від віку людини,

рівня її психологічного розвитку, соціального досвіду та провідних видів діяльності. У молодшому шкільному віці мистецтво сприяє розвитку емоційної відкритості, навичок співпраці та адаптації до колективу. Для підлітків творча діяльність є важливим засобом самовираження, формування самоідентичності та розвитку комунікативних умінь. У старшокласників мистецтво допомагає у становленні світогляду, моральних цінностей та професійному самовизначенні. У зрілому віці творча діяльність виступає засобом самореалізації, психологічної стабілізації та підтримки соціальної активності.

Проблема соціалізації особистості засобами мистецтва знайшла відображення у наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Теоретичні засади соціалізації розкривалися у дослідженнях Е. Еріксона, Дж. Міда, Т. Парсонса та інших науковців. Питання виховного та культурного впливу мистецтва на особистість досліджували видатні українські педагоги А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші.

Окремі аспекти соціалізації особистості школярів висвітлювалися у наукових публікаціях Л. Масол, Н. Миропольської, Г. Падалки, О. Рудницької та інших дослідників. Значну увагу вчені приділяли розвитку творчих здібностей, емоційної сфери та морального виховання особистості засобами мистецтва.

Попри великі напрацювання в українській педагогіці стосовно соціалізації особистості, проблема використання розмаїття засобів мистецтва задля сприяння розвитку та соціалізації особистості школярів потребує спеціального дослідження, адже багато інноваційних форм виховної та навчальної роботи мають застосовувати сучасні заклади загальної середньої освіти. Актуальність та недостатня розробленість проблеми зумовили вибір

теми дослідження **«Соціалізація особистості школярів засобами мистецтва».**

Мета дослідження – здійснити аналіз теоретичних основ і практичних аспектів соціалізації особистості школярів засобами мистецтва.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Розкрити соціалізацію особистості школярів засобами мистецтва як наукову проблему; окреслити засоби різних видів мистецтв у сприянні соціалізації школярів.
2. Схарактеризувати соціально-психологічні особливості соціалізації різних вікових груп школярів.
3. Визначити засоби мистецтва в інноваційному шкільному середовищі, сприятливому для соціалізації особистості.
4. Провести емпіричне дослідження рівнів соціалізації школярів у Чернігівській гімназії № 33; розробити практичні рекомендації педагогічним працівникам щодо соціалізації школярів засобами мистецтва.

Об’єкт дослідження – соціалізація особистості школярів.

Предмет дослідження – особливості соціалізації особистості школярів засобами мистецтва.

Для реалізації поставленої мети та виконання завдань використано комплекс **методів дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз і синтез; порівняння; узагальнення, систематизація ідей із вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з метою розкриття базових понять дослідження, окреслення засобів різних видів мистецтв у сприянні соціалізації особистості школярів, характеристики соціально-психологічних особливостей соціалізації різних вікових груп школярів;

– *емпіричні*: спостереження за творчою діяльністю школярів; бесіди із педагогічними працівниками у закладах загальної середньої освіти;

анкетування учнів у закладах загальної середньої освіти; вивчення шкільної документації.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у тому, що визначено засоби різних видів мистецтв у сприянні соціалізації особистості школярів; схарактеризовано соціально-психологічні особливості соціалізації різних вікових груп школярів; визначено засоби мистецтва, які використовуються в інноваційному шкільному середовищі, сприятливому для соціалізації особистості; обґрунтовано практичні рекомендації педагогічним працівникам щодо соціалізації школярів засобами мистецтва. Розроблені практичні рекомендації можуть бути використані у діяльності соціальних педагогів, учителів мистецьких дисциплін, класних керівників та інших педагогічних працівників. Матеріали дослідження можуть бути використані під час організації виховної роботи, проведення творчих занять, тренінгів, арттерапевтичних вправ та програм соціально-педагогічного супроводу дітей і молоді.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було апробовано на 3 міжнародних і 1 всеукраїнській наукових, науково-практичних конференціях упродовж 2025–2026 років, зокрема на міжнародних наукових конференціях XV і XVI «Сіверянські соціально-психологічні читання» (25 квітня 2025 року, 23 квітня 2026 року, м. Чернігів) із доповідями «Соціалізація особистості засобами мистецтва» та «Соціалізація особистості засобами образотворчого мистецтва як соціально-педагогічна проблема».

Результати дослідження було опубліковано:

1. Кулик В. О. Мистецтво як засіб соціалізації особистості. *Актуальні проблеми науки, освіти та суспільства в Україні та світі: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Полтава, 24 травня 2025 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2025. С. 13–15.

2. Кулик В. О. Мистецтво як інструментарій соціалізації особистості. *Софія Русова і наше сьогодні: зб. наук. праць за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 170-річчю з Дня народження Софії Федорівни Русової*. 26–27 лютого 2026 р. Ріпки, 2026. С. 197–199.

3. Кулик В. О. Соціалізація особистості засобами образотворчого мистецтва як соціально-педагогічна проблема. *Шістнадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання: Матеріали Міжнародної наукової конференції (23 квітня 2026 року, м. Чернігів) / За наук. ред. Н. І. Зайченко. Т. 2. Соціальна робота та соціальна педагогіка*. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2026. С. 90–94.

Структура кваліфікаційної роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, словника основних термінів та додатків. Загальний обсяг роботи становить 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

1.1. Соціалізація особистості школярів засобами мистецтва як наукова проблема

Проблема соціалізації особистості школярів засобами мистецтва є однією з актуальних у сучасній педагогічній науці, оскільки процес становлення особистості дитини відбувається в умовах постійних соціальних, культурних та інформаційних змін. У сучасному суспільстві школа покликана не лише забезпечувати здобуття знань, а й формувати соціально активну, духовно розвинену, емоційно зрілу особистість, здатну до самореалізації та конструктивної взаємодії з іншими людьми. У цьому контексті мистецтво виступає важливим засобом соціалізації школярів, оскільки воно впливає на емоційну, моральну, комунікативну та ціннісну сфери особистості.

У наукових дослідженнях проблема соціалізації особистості засобами мистецтва розглядається у філософському, психологічному, соціокультурному та педагогічному аспектах. Значний внесок у дослідження даної проблеми здійснили О. Кононко, М. Лукашевич, В. Слісаренко, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Рудницька, С. Русова, В. Сухомлинський, І. Зязюн та інші науковці.

Проблема соціалізації особистості засобами мистецтва є міждисциплінарною та розглядається в межах педагогіки, психології, соціальної педагогіки та культурології. У науковій літературі вона отримала певне висвітлення, однак окремі її аспекти потребують подальшого теоретичного узагальнення та емпіричного уточнення, особливо в контексті сучасних освітніх практик.

У вітчизняній науковій традиції значну увагу дослідженню розвитку особистості молодшого школяра приділяють В. Теслюк та О. Берестян. У їхній праці «Дослідження розвитку особистості молодшого школяра» (2022) розкриваються закономірності формування соціальних і особистісних якостей у молодшому шкільному віці, підкреслюється роль навчально-виховного середовища у становленні комунікативних навичок, емпатії та здатності до взаємодії. Автори акцентують, що саме діяльнісні форми навчання, зокрема творчі види діяльності, створюють передумови для ефективної соціалізації дитини.

Окремі аспекти впливу мистецтва на розвиток особистості також розглядаються у зарубіжних дослідженнях. Зокрема, матеріали Міжнародної наукової конференції «Особливості впливу мистецтва на розвиток особистості» (Рига, 2024) містять узагальнення сучасних підходів до розуміння мистецтва як чинника соціального та емоційного розвитку людини. У представлених дослідженнях підкреслюється, що художня діяльність сприяє формуванню соціальної компетентності, розвитку емоційного інтелекту та здатності до міжособистісної взаємодії в різних вікових групах.

Соціалізація є складним і багатограним процесом входження особистості у систему суспільних відносин, засвоєння соціального досвіду, норм, цінностей та моделей поведінки. Термін «соціалізація» походить від латинського слова *socialis*, що означає «суспільний», «громадський» [39]. У науковий обіг поняття було введене наприкінці XIX – на початку XX століття представниками соціології та психології. Дослідники трактують соціалізацію як процес інтеграції особистості в суспільство шляхом засвоєння соціальних ролей, норм і цінностей.

На думку І.С. Кона, соціалізація є процесом засвоєння індивідом соціального досвіду, у результаті чого людина стає особистістю та суб'єктом

суспільних відносин. М.П. Лукашевич звертається до сучасного розуміння соціалізації, і його позиція співзвучна концепціям, які поділяють вітчизняні науковці І.С. Кон, В.Б. Ольшанський та ін. [29]. М. Арцишевська наголошує, що соціалізація включає соціальне пізнання, оволодіння практичними навичками діяльності, засвоєння норм і ролей, формування системи цінностей та включення особистості у творчу діяльність. Маючи широкий спектр визначень соціалізації, вона визначає те основне, що властиве для всіх цих визначень: “Під соціалізацією розуміється процес вибору особистістю життєвого шляху в своєму суспільстві” [4].

Сучасні психолого-педагогічні дослідження доводять, що процес соціалізації школярів значною мірою залежить від культурного середовища, у якому формується дитина. Важливою складовою цього середовища виступає мистецтво. Саме мистецтво здатне створювати умови для емоційного розвитку, морального виховання, формування естетичної культури та соціальної компетентності особистості.

Науковці підкреслюють, що мистецтво виконує низку важливих функцій у процесі соціалізації школярів. Передусім воно є засобом емоційного розвитку дитини. Через художні образи, музику, театр, літературу та образотворче мистецтво школярі вчаться розпізнавати власні емоції та емоції інших людей, розвивають здатність до співпереживання та емпатії. В. Василюшина зазначає, що розвиток емпатійних здібностей є необхідною умовою гармонійної соціалізації особистості.

Особливого значення мистецтво набуває у формуванні моральних та ціннісних орієнтацій дитини. Через аналіз художніх творів школярі засвоюють поняття добра і зла, справедливості, відповідальності, дружби, патріотизму та гуманізму. Як зазначає І. Зязюн, мистецтво має потужний виховний потенціал, оскільки формує внутрішній духовний світ людини та її моральну культуру.

Важливу роль мистецтво відіграє і у розвитку комунікативних навичок школярів. Участь у театральних постановках, музичних гуртках, творчих проєктах чи художніх студіях сприяє формуванню навичок співпраці, взаємодії в колективі, відповідальності та толерантності. На це звертала увагу Н. Миропольська, яка підкреслювала значення театального мистецтва у розвитку соціальної активності та творчої самореалізації дітей.

Особливого значення проблема соціалізації набуває у молодшому шкільному віці. Саме цей період є важливим етапом становлення особистості дитини, коли відбувається активне засвоєння соціальних норм та формування системи міжособистісних взаємин. Молодший школяр входить у нове соціальне середовище – шкільний колектив, де навчається співпрацювати, дотримуватися правил, виконувати соціальні ролі та будувати взаємини з однолітками й дорослими.

У працях І. Шимко зазначається, що соціалізація молодшого школяра відбувається насамперед у процесі спілкування та спільної діяльності в колективі. Саме колектив створює умови для формування соціальної спрямованості особистості, розвитку самостійності, відповідальності та здатності до самореалізації. Спілкування з ровесниками допомагає дитині отримувати новий соціальний досвід, формує навички взаємодії та адаптації до суспільного життя.

Мистецтво в молодшому шкільному віці є ефективним засобом адаптації дитини до шкільного середовища. Використання елементів театральної педагогіки, художньо-ігрової діяльності, музичного та образотворчого мистецтва допомагає знизити рівень тривожності, розвиває творчу уяву та сприяє формуванню позитивного емоційного клімату в колективі. Дослідники підкреслюють, що саме творча діяльність дозволяє дитині вільно виражати власні переживання та емоції.

На думку В. Сухомлинського, мистецтво є важливим чинником духовного розвитку дитини. Педагог наголошував, що через красу природи, слова, музики та творчості формується гуманістична спрямованість особистості, її моральна культура та здатність до співчуття. Подібні ідеї розвивала й С. Русова, яка вважала мистецтво необхідною умовою гармонійного виховання дитини.

Сучасні дослідження акцентують увагу на інтеграції мистецтва в освітній процес Нової української школи. Концепція НУШ передбачає створення культурно-освітнього середовища, у якому мистецтво виступає не лише навчальною дисципліною, а й важливим засобом розвитку особистості та соціалізації учнів. Л. Масол зазначає, що мистецтво має значний виховний потенціал і є джерелом освітніх інновацій.

Однією з ефективних форм соціалізації школярів засобами мистецтва є театральна діяльність. Театр поєднує емоційне переживання, колективну творчість та активну комунікацію. Участь у театральних постановках сприяє розвитку мовлення, уяви, емоційної виразності, а також формує навички співробітництва та взаєморозуміння. О. Зімакова наголошує, що театральне мистецтво є ефективним засобом соціалізації молодших школярів, оскільки допомагає дитині засвоювати соціальні ролі та норми поведінки.

Науковці також підкреслюють значення художньо-творчої діяльності для формування особистісної автономії та самореалізації дитини. У процесі творчості школяр не лише відтворює художні образи, а й виявляє власне ставлення до світу, розкриває індивідуальність, навчається приймати рішення та відповідати за результати своєї діяльності.

Водночас проблема соціалізації особистості засобами мистецтва залишається актуальною й потребує подальших досліджень. Сучасне суспільство висуває нові вимоги до особистості школяра: здатність до

критичного мислення, комунікації, творчості, адаптивності та емоційної стійкості. Саме мистецтво має значний потенціал для розвитку цих якостей, оскільки поєднує емоційний, інтелектуальний та духовний вплив на особистість.

Отже, соціалізація особистості школярів засобами мистецтва є складною міждисциплінарною науковою проблемою, що поєднує педагогічний, психологічний та культурологічний аспекти. Мистецтво виступає важливим чинником формування соціально зрілої, духовно багатої та творчо активної особистості. Через художню діяльність школярі засвоюють соціальні норми, розвивають емоційну сферу, формують ціннісні орієнтації та набувають досвіду соціальної взаємодії. Це визначає необхідність подальшого впровадження артпедагогіки та мистецьких технологій у сучасний освітній процес.

1.2. Засоби різних видів мистецтв у сприянні соціалізації школярів

Соціалізація школярів є складним і багатограним процесом засвоєння соціального досвіду, норм поведінки, культурних цінностей та моделей взаємодії, необхідних для повноцінного функціонування особистості в суспільстві. Важливе місце у цьому процесі посідає мистецтво, яке виступає не лише засобом естетичного виховання, а й ефективним механізмом формування соціальної компетентності, моральних орієнтирів, емоційного інтелекту та громадянської свідомості. Завдяки різноманітності художніх форм мистецтво забезпечує комплексний вплив на особистість, сприяючи її гармонійному розвитку та інтеграції в соціальне середовище.

Кожен вид мистецтва має власні специфічні засоби впливу на особистість. Музика впливає через звуки, ритм і мелодію; образотворче

мистецтво – через колір, форму та художній образ; література – через слово і художній текст; театр – через сценічну дію та рольове перевтілення; хореографія – через рух і пластичну виразність. Водночас усі вони виконують спільну соціалізуючу функцію, сприяючи засвоєнню соціальних норм і цінностей, розвитку комунікативних навичок та формуванню соціально значущих якостей особистості.

Одним із найефективніших засобів соціалізації особистості є музичне мистецтво. Його вплив на розвиток школярів пов'язаний насамперед із формуванням емоційної сфери, духовних цінностей та здатності до міжособистісної взаємодії. Музика супроводжує людину протягом усього життя, впливаючи на її почуття, настрій, поведінку та світогляд. Через сприймання музичних творів школярі навчаються розпізнавати власні емоції, розуміти емоційні стани інших людей, співпереживати та співчувати, що є важливою умовою розвитку емпатії та успішної соціалізації.

Вплив музичного мистецтва на особистість пояснюється тим, що художній зміст музичного твору відображає внутрішній світ автора, його переживання, думки та систему цінностей. Водночас кожен слухач інтерпретує музичний твір по-своєму, спираючись на власний життєвий досвід, емоційний стан та індивідуальні особливості. Саме тому музика здатна викликати широкий спектр почуттів і сприяти глибокому емоційному переживанню художніх образів. Як зазначає Н. Грот, почуття формують мотиви дій, загальні принципи і найвищі ідеали діяльності, є особливим видом сприйняття речей, які відіграють важливу роль у нашій дії на речі, а саме визначають її напрям. Отже, музика впливає не лише на емоційну сферу школярів, а й на формування їхніх моральних установок, соціальних орієнтирів та життєвих цінностей.

Музичне мистецтво сприяє розвитку емоційної культури особистості, навчає дітей розуміти красу навколишнього світу та мистецьких образів,

формує здатність до естетичного переживання. Через ознайомлення з творами різних жанрів і стилів школярі долучаються до культурної спадщини людства, засвоюють духовні надбання суспільства та розширюють власний світогляд. У цьому контексті мистецтво виконує важливу культуротворчу функцію, адже його метою є формування та реалізація людинотворчого і культуротворчого потенціалу особистості.

Особливе значення для соціалізації має колективна музична діяльність – участь у хорі, ансамблі, оркестрі, музичних гуртках та творчих студіях. Такі форми роботи створюють сприятливі умови для розвитку навичок співробітництва, взаєморозуміння та соціальної відповідальності. Під час спільного виконання музичних творів учні навчаються координувати власні дії з діями інших учасників колективу, прислухатися до партнерів, узгоджувати темп і характер виконання, відповідати за спільний результат. Колективне музикування сприяє формуванню дисциплінованості, взаємоповаги, толерантності та готовності працювати в команді.

Важливим аспектом музичної діяльності є розвиток комунікативних навичок. Під час підготовки концертів, репетицій та творчих виступів школярі постійно взаємодіють між собою, обговорюють творчі завдання, навчаються висловлювати власну думку та враховувати позицію інших. Така діяльність допомагає подолати труднощі у спілкуванні, сприяє формуванню дружніх стосунків у колективі та створює позитивний психологічний клімат.

Соціалізуючий потенціал музичного мистецтва значно посилюється через використання музично-рухових ігор, вокальних вправ, ритмічної декламації, музичного малювання, інсценізації пісень та творчої імпровізації. Ці види діяльності стимулюють творчу активність учнів, сприяють розвитку комунікабельності, подоланню сором'язливості та невпевненості у власних силах. Особливо важливо, що музична творчість дозволяє кожній дитині

проявити індивідуальність, висловити власні почуття та отримати позитивний досвід соціальної взаємодії.

Не менш важливою є музикотерапевтична функція мистецтва. Сучасні дослідження доводять, що музика позитивно впливає на психоемоційний стан людини, допомагає знижувати рівень тривожності, долати стресові стани та емоційне напруження. Прослуховування музичних творів у поєднанні з релаксаційними вправами сприяє психологічній адаптації школярів до умов навчального середовища, покращує настрій та підвищує емоційну стійкість. Такий вплив пов'язаний із тим, що почуття становлять основу психічної активності людини. На думку В. Роменця, «почуття породжують мотивацію, волю, мислення людини, її сприйняття, пам'ять, особливо характер і індивідуальність, суспільне життя народу» [41].

Музика також сприяє розвитку творчих здібностей школярів. У процесі музичної діяльності учні навчаються фантазувати, створювати власні музичні образи, імпровізувати та шукати нестандартні способи самовираження. Творчий розвиток особистості розглядається як динамічний процес формування нових якостей і здібностей, що характеризуються креативністю та новизною. Саме музична творчість створює умови для реалізації цього потенціалу та сприяє розвитку самостійності, ініціативності й упевненості у власних можливостях. Особливої уваги потребує формування музичного смаку учнів. В умовах домінування масової культури та значного інформаційного впливу сучасних медіа важливо розвивати в школярів здатність до критичного оцінювання музичного контенту, аналізу його художньої цінності та морального змісту. Музичний смак не формується стихійно, а потребує цілеспрямованої педагогічної роботи, ознайомлення учнів із кращими зразками національної та світової музичної культури.

Як зазначають дослідники, зміст будь-якого художнього твору може по-різному інтерпретуватися різними людьми, оскільки естетичний зміст мистецтва є багатим, складним і неоднозначним. Саме тому важливо навчати учнів свідомо сприймати музичні твори, аналізувати їхній зміст, художні образи та ціннісні смисли. Таке осмислене ставлення до музичного мистецтва сприяє формуванню духовних цінностей, естетичної культури та соціальної зрілості особистості.

Музичне мистецтво є важливим засобом соціалізації школярів, оскільки забезпечує розвиток емоційної сфери, комунікативних навичок, моральних якостей і творчого потенціалу особистості. Через індивідуальну та колективну музичну діяльність учні набувають досвіду соціальної взаємодії, формують здатність до співпраці, розвивають емпатію та відповідальність. Завдяки цьому музика виступає не лише засобом естетичного виховання, а й важливим чинником формування соціально активної, духовно багатої та гармонійно розвиненої особистості.

Не менш вагомим засобом соціалізації виступає образотворче мистецтво. Його особливість полягає у можливості невербального вираження почуттів, думок та переживань особистості. Через малювання, живопис, графіку, ліплення, створення колажів та інших художніх робіт дитина отримує можливість презентувати власне бачення світу, висловити емоційний стан і продемонструвати індивідуальне ставлення до навколишньої дійсності.

Образотворче мистецтво є одним із найбільш доступних для дитини видів творчої діяльності, оскільки дозволяє відображати навколишній світ у наочних художніх образах. Воно допомагає школярам не лише пізнавати дійсність, а й осмислювати власний досвід, формувати особистісне ставлення до подій, людей та суспільних явищ. Через художню діяльність учень навчається спостерігати, аналізувати, порівнювати та узагальнювати, що

сприяє його інтелектуальному, емоційному й соціальному розвитку. Саме тому образотворче мистецтво виступає важливим засобом формування гармонійно розвиненої особистості, здатної до ефективної взаємодії із соціальним середовищем.

Соціалізуючий вплив образотворчого мистецтва реалізується насамперед через розвиток образного мислення, творчої уяви та здатності до рефлексії. Створюючи художні образи, школярі осмислюють суспільні явища, моральні проблеми та людські взаємини. Особливе значення мають тематичні творчі завдання, пов'язані із соціальним досвідом дитини: «Моя родина», «Мій клас», «Друзі», «Місто майбутнього», «Світ без війни». Виконання таких робіт сприяє усвідомленню власної соціальної ролі та місця в суспільстві.

У процесі художньої творчості дитина не лише відображає навколишню реальність, а й інтерпретує її відповідно до власного життєвого досвіду. Малюючи сім'ю, друзів чи школу, школяр осмислює систему міжособистісних відносин, у якій він перебуває, а також вчиться розуміти власні почуття та ставлення до інших людей. Це сприяє формуванню позитивної самооцінки, розвитку самосвідомості та відповідального ставлення до власної поведінки.

Важливою соціалізуючою функцією образотворчого мистецтва є формування ціннісних орієнтацій особистості. Ознайомлюючись із творами живопису, графіки, скульптури та декоративно-прикладного мистецтва, учні долучаються до культурної спадщини людства, засвоюють моральні та естетичні цінності суспільства. Через художні образи діти пізнають поняття добра і справедливості, гуманності та відповідальності, патріотизму та громадянської свідомості. Завдяки цьому мистецтво виступає своєрідним посередником між особистістю та культурою суспільства.

Особливе значення образотворче мистецтво має для розвитку емоційної сфери школярів. Художня діяльність сприяє збагаченню емоційно-почуттєвого

досвіду, розвитку здатності до співпереживання та емпатії. Розглядаючи картини або створюючи власні художні роботи, учні вчаться розпізнавати емоційні стани, розуміти переживання інших людей та адекватно виражати власні почуття. Це особливо важливо для успішної соціалізації, адже емоційна компетентність є важливою складовою ефективного міжособистісного спілкування. Важливим напрямом соціалізації є колективна художня діяльність. Створення спільних панно, плакатів, виставок чи мистецьких проєктів розвиває навички співпраці, відповідальності та взаємодопомоги. Під час обговорення власних робіт та творів мистецтва учні вчаться аргументувати свою думку, толерантно сприймати позиції інших людей, вести конструктивний діалог. Колективна художня творчість створює сприятливі умови для формування соціальних компетентностей школярів. Працюючи над спільним творчим проєктом, діти навчаються розподіляти обов'язки, домовлятися, враховувати інтереси інших учасників та відповідати за якість спільного результату. Така діяльність сприяє розвитку навичок комунікації, взаєморозуміння та командної роботи, які є необхідними для успішного функціонування особистості в сучасному суспільстві.

Важливу роль у соціалізації відіграє також участь школярів у художніх виставках, конкурсах та творчих фестивалях. Подібні заходи сприяють розвитку впевненості у власних силах, формуванню позитивної самооцінки та мотивації до саморозвитку. Представляючи власні роботи перед аудиторією, учні набувають досвіду самопрезентації, вчаться приймати оцінки та конструктивну критику, що є важливим елементом соціальної адаптації. Значний соціалізуючий потенціал має також арттерапія. Художня діяльність допомагає дітям безпечно виражати емоції, долати внутрішні конфлікти, підвищувати самооцінку та адаптуватися до нових соціальних умов. Особливо

важливо це для дітей, які переживають стресові ситуації або мають труднощі у спілкуванні з однолітками.

Засоби арттерапії дозволяють школярам у символічній формі висловлювати переживання, які важко передати словами. Малювання, ліплення, аплікація чи створення колажів допомагають знизити рівень тривожності, подолати емоційне напруження та сприяють психологічному благополуччю дитини. Художня діяльність створює атмосферу психологічної безпеки, що особливо важливо для дітей, які пережили складні життєві обставини або перебувають у кризових ситуаціях.

Важливим аспектом соціалізації є також розвиток естетичної культури школярів. Ознайомлення з творами мистецтва різних епох і народів розширює світогляд учнів, формує естетичний смак та здатність оцінювати явища навколишнього світу з позицій краси, гармонії та гуманістичних цінностей. Художнє сприйняття сприяє розвитку критичного мислення, здатності аналізувати мистецькі твори та формулювати власні судження щодо їхнього змісту.

Таким чином, образотворче мистецтво є важливим чинником соціалізації школярів. Воно сприяє розвитку емоційної сфери, творчого потенціалу, комунікативних навичок, моральних якостей та соціальної компетентності особистості. Через художню діяльність діти засвоюють культурні цінності суспільства, набувають досвіду міжособистісної взаємодії та формують здатність до самовираження і самореалізації. Саме тому образотворче мистецтво виступає ефективним засобом формування соціально активної, духовно багатой та гармонійно розвиненої особистості.

Театральне мистецтво також важливе для соціалізації. Театр є синтетичним видом мистецтва, який поєднує літературу, музику, образотворче мистецтво, хореографію та акторську майстерність. Завдяки такому

поєднанню він здійснює комплексний вплив на особистість і створює сприятливі умови для розвитку соціальних навичок. Як зазначають дослідники, твори мистецтва дають учням «більш багатий за своїм змістом життєвий досвід, ніж це роблять наукові системи чи теорії. Сприймаючи твори, вони пізнають духовні цінності суспільства, які стають надбанням їх власного досвіду» [15]. Саме тому театральна діяльність є ефективним засобом засвоєння соціальних норм, цінностей і моделей поведінки.

Основним механізмом театру для соціалізації є рольова трансформація, тобто перевтілення в образ персонажа. Завдяки виконанню ролей школярі вчаться розуміти мотиви поведінки інших людей, співпереживати героям, аналізувати моральні дилеми та життєві ситуації. Театральні постановки залучають усіх учасників до творчого процесу, оскільки є колективною діяльністю.

Участь у театральних постановках передбачає постійну взаємодію між учасниками творчого процесу. Репетиції, розподіл ролей, обговорення сценічних рішень, створення декорацій та костюмів формують навички командної роботи, відповідальності та ефективної комунікації. Театральна діяльність допомагає долати сором'язливість, розвиває впевненість у собі та навички публічного виступу.

Особливого значення набуває використання театального мистецтва для моделювання соціальних ситуацій. Рольові ігри, драматизації та театральні етюди дозволяють школярам безпечно відпрацьовувати різні моделі поведінки, розв'язувати конфлікти, аналізувати проблеми булінгу, дискримінації, відповідальності та взаємодопомоги. Таким чином, театр стає своєрідною лабораторією соціального досвіду.

Важливим засобом соціалізації є художня література. Через літературні твори школярі знайомляться з моральними цінностями, суспільними нормами

та культурними традиціями. Аналізуючи поведінку літературних героїв, учні навчаються оцінювати вчинки людей, розрізняти добро і зло, усвідомлювати наслідки власних рішень.

Читання художніх творів сприяє розвитку критичного мислення, рефлексії та моральної свідомості. Обговорення прочитаного формує культуру мовлення, уміння аргументовано висловлювати власну позицію та поважати думку співрозмовника. Особливу соціалізуючу цінність мають твори, які порушують проблеми дружби, справедливості, людської гідності, громадянської відповідальності та патріотизму.

Вагомий внесок у процес соціалізації робить хореографічне мистецтво. Танцювальна діяльність сприяє розвитку невербальної комунікації, пластичності, координації рухів та емоційної виразності. Під час колективних танцювальних постановок школярі навчаються узгоджувати власні дії з діями партнерів, дотримуватися дисципліни та працювати на спільний результат.

Особливо важливими є народні танці, які знайомлять учнів із культурною спадщиною народу, формують національну ідентичність та повагу до традицій. Участь у танцювальних колективах сприяє розвитку взаємодовіри, відповідальності та згуртованості учнівського колективу.

Сучасна школа дедалі частіше використовує інтегровані форми мистецької діяльності, які поєднують різні види мистецтва в межах спільного творчого проєкту. Організація концертів, вистав, фестивалів, художніх виставок, театральних музичних композицій, відеопроектів створює сприятливі умови для розвитку комунікативних умінь, творчої активності та соціальної відповідальності школярів. У процесі такої діяльності учні навчаються планувати роботу, розподіляти обов'язки, співпрацювати та досягати спільної мети.

Таким чином, різні форми мистецтва відіграють значну соціалізуючу роль і мають дуже впливовий вплив на розвиток особистості школяра. Музичне мистецтво розвиває емоційну чутливість і навички колективної взаємодії; візуальне мистецтво сприяє самовираженню, рефлексії та креативному мисленню; театральне мистецтво покращує комунікативну компетентність, емпатію та соціальну активність; література формує моральні орієнтири та культуру спілкування; хореографія розвиває навички співпраці та невербальної комунікації. Співпраця різних форм мистецтва створює ефективні умови для формування соціально зрілої, духовно багатой та громадянсько відповідальної особистості.

1.3. Соціально-психологічні особливості соціалізації різних вікових груп школярів

Соціалізація особистості є складним і багатогранним процесом входження людини у систему суспільних відносин, засвоєння соціального досвіду, норм, цінностей, моделей поведінки та формування власної соціальної позиції. У шкільному віці цей процес набуває особливої інтенсивності, оскільки саме в цей період відбувається активне становлення самосвідомості, моральних орієнтацій, комунікативних навичок і соціальної активності дитини. Соціалізація школярів має вікову специфіку, що визначається рівнем психічного розвитку, особливостями соціального досвіду, характером міжособистісних відносин та впливом соціального середовища.

Особливого значення у процесі соціалізації набуває мистецтво як засіб духовного, морального, емоційного та культурного розвитку особистості. Саме мистецтво сприяє формуванню емоційної чутливості, моральної рефлексії, здатності до співпереживання, самовираження та взаємодії з іншими людьми.

Через художню діяльність дитина опановує соціальні ролі, норми поведінки, цінності культури та суспільства.

Соціально-психологічні особливості соціалізації школярів значною мірою залежать від вікового етапу розвитку особистості. Тому доцільно розглядати процес соціалізації окремо в молодшому шкільному, підлітковому та старшому шкільному віці.

Молодший шкільний вік є одним із найважливіших етапів соціалізації особистості. Саме в цей період дитина переходить до нової соціальної ситуації розвитку, пов'язаної з початком систематичного навчання та включенням у нову систему соціальних відносин. Зміна соціальної позиції дитини суттєво впливає на її психічний розвиток, самосвідомість, мотиваційну сферу та характер взаємодії з навколишнім середовищем.

Психологи пов'язують особливості кожного вікового періоду з віковою стратифікацією, тобто системою організації взаємодії різних вікових груп у суспільстві. Хронологічний вік визначає соціальні можливості дитини, її роль у суспільстві, характер діяльності та ступінь відповідальності. У процесі соціалізації молодший школяр засвоює нові соціальні ролі, норми поведінки та способи взаємодії з іншими людьми.

У період молодшого шкільного віку особистість дитини розвивається надзвичайно динамічно. Відбувається інтенсивне становлення свідомості, самосвідомості, моральних уявлень і соціальних навичок. Дитина починає усвідомлювати себе як суб'єкта діяльності та соціальних відносин.

Однією з провідних характеристик цього віку є формування суб'єктності. Вона проявляється у здатності дитини усвідомлювати власні дії, оцінювати свою поведінку, аналізувати взаємини з іншими людьми та визначати власну позицію у соціальному середовищі. Формування

суб'єктності значною мірою залежить від того, наскільки дорослі визнають право дитини на самостійність, ініціативу та власну думку.

Важливим новоутворенням молодшого шкільного віку є також індивідуалізація. Дитина прагне виділити власне «Я», відчувати свою унікальність, здобути визнання серед однолітків і дорослих. Саме у цей період формується потреба в самоствердженні, що реалізується через навчальну діяльність, творчість, спілкування та участь у колективному житті.

У процесі соціалізації молодший школяр активно засвоює соціальний досвід дорослих та однолітків. Проте дитина не просто копіює поведінку інших, а вибірково привласнює лише ті норми, цінності та моделі поведінки, які вважає доступними й значущими для себе. Це свідчить про активний характер соціалізації.

Особливістю сприйняття навколишнього світу в молодшому шкільному віці є його певна ідеалізація. Діти часто сприймають соціальну реальність спрощено, через емоційно забарвлені образи. Тому важливим завданням педагогів і батьків є формування адекватного уявлення про моральні норми, людські взаємини та соціальні цінності.

У цьому віці інтенсивно розвивається емоційна сфера дитини. Молодші школярі вчаться розуміти власні почуття та емоції інших людей. Водночас їхня емоційна сфера ще недостатньо стабільна, що може проявлятися у підвищеній вразливості, імпульсивності або труднощах у розумінні емоційних станів інших людей.

Особливе значення для соціалізації молодших школярів має формування «образу Я». Діти починають оцінювати власні якості, успіхи та невдачі, порівнювати себе з іншими. Самооцінка у цьому віці формується переважно під впливом оцінок дорослих і ставлення однолітків.

Важливу роль у соціалізації відіграє класний колектив. Саме у взаємодії з однолітками дитина засвоює правила співпраці, відповідальності, взаємодопомоги та соціальної поведінки. Молодші школярі особливо чутливі до оцінки вчителя, тому ставлення педагога значною мірою визначає соціальний статус дитини у класі.

У 3–4 класах починають формуватися неформальні групи однолітків. Діти об'єднуються за інтересами, рівнем успішності, комунікативними здібностями. У цей період особливої уваги потребують діти, які мають труднощі у встановленні міжособистісних контактів, оскільки соціальна ізоляція негативно впливає на їхню самооцінку та подальший процес соціалізації.

Важливою умовою успішної соціалізації є формування адекватної самооцінки. Діти із завищеною або заниженою самооцінкою часто зазнають труднощів у спілкуванні та адаптації до колективу. Тому педагогічна підтримка має бути спрямована на розвиток упевненості у власних силах, самоповаги та позитивного ставлення до себе.

Особливу роль у соціалізації молодших школярів відіграє мистецтво. Художня діяльність сприяє розвитку емоційної чутливості, моральних якостей, здатності до співпереживання та творчого самовираження. Через музику, образотворче мистецтво, театр, літературу дитина вчиться розуміти почуття інших людей, засвоює культурні цінності та соціальні норми.

Підлітковий вік є одним із найскладніших і найсуперечливіших етапів соціалізації особистості. У цей період відбуваються значні фізіологічні, психологічні та соціальні зміни, що впливають на становлення особистості та її взаємодію із соціальним середовищем.

Важливими соціально-психологічними новоутвореннями підліткового віку є почуття дорослості, прагнення до самостійності, потреба у

самоствердженні, формування світогляду та переоцінка цінностей. Підліток активно шукає власне місце у суспільстві, прагне визнання та незалежності.

Однією з головних особливостей підліткового віку є зміна характеру міжособистісних відносин. Якщо у молодшому шкільному віці провідну роль відігравали дорослі, то тепер основне значення набуває спілкування з однолітками. Саме в середовищі ровесників підліток шукає підтримку, розуміння та можливість самовираження.

У підлітковому віці формується новий рівень самосвідомості. Підліток починає критично оцінювати себе, власну зовнішність, здібності, моральні якості та соціальний статус. Водночас самооцінка часто є нестійкою та залежить від думки оточення.

Прагнення до дорослості нерідко вступає у суперечність із реальним соціальним статусом підлітка. Це може спричиняти конфлікти з батьками та педагогами, протестну поведінку, негативізм або агресивність. Якщо підліток не має можливості реалізувати потребу у самоствердженні соціально прийнятними способами, він може звертатися до асоціальних форм поведінки.

Особливого значення у підлітковому віці набувають референтні групи. Підліток орієнтується на норми та цінності групи, з якою себе ототожнює. Саме референтна група значною мірою визначає його поведінку, інтереси та життєві орієнтири.

Складність соціалізації сучасних підлітків посилюється впливом засобів масової інформації, соціальних мереж та цифрового середовища. Інтернет-комунікація стає важливою сферою соціального досвіду, формує нові моделі поведінки та способи самопрезентації.

Підлітковий вік характеризується підвищеною емоційністю, нестабільністю настрою та внутрішніми суперечностями. Гормональні зміни впливають на психічний стан підлітка, його поведінку та міжособистісні

відносини. «Тож якщо особистість дійсно відчує, що її приймають справжньою, такою, якою вона є, «незамаскованою», то це стане поштовхом для неї бути більш відкритою, відвертою з іншими» [19].

Важливим чинником соціалізації є формування моральної свідомості та ціннісних орієнтацій. Підліток починає замислюватися над сенсом життя, справедливістю, свободою, відповідальністю. Водночас моральні переконання ще не є достатньо стійкими, тому підлітки легко піддаються впливу оточення.

Мистецтво у підлітковому віці виконує важливу соціалізуючу функцію. Через музику, кіно, літературу, театр та інші види мистецтва підлітки виражають власні емоції, формують світогляд, ідентичність та систему цінностей. Художня творчість сприяє самопізнанню, розвитку критичного мислення та емоційного інтелекту. «Підбиваючи підсумки, треба зазначити, що соціалізація має провідну роль в утворенні не тільки «реального Я», а й системи цінностей та ідеалів особистості – її «ідеального Я» [19].

Старший шкільний вік є завершальним етапом шкільної соціалізації та характеризується активним становленням особистісної зрілості, професійного самовизначення та світоглядних переконань.

У цей період старшокласники починають усвідомлювати себе як майбутніх членів суспільства, здатних нести відповідальність за власне життя та приймати самостійні рішення. Центральним новоутворенням старшого шкільного віку є формування життєвих планів і професійного самовизначення.

Старшокласники характеризуються високим рівнем розвитку абстрактного мислення, здатністю до рефлексії, аналізу та самопізнання. Вони активно формують власний світогляд, моральні переконання та систему життєвих цінностей.

Важливого значення набуває проблема самореалізації. Юнаки та дівчата прагнуть визначити своє місце у суспільстві, знайти сферу діяльності, яка відповідатиме їхнім здібностям та інтересам.

Соціалізація старшокласників значною мірою пов'язана з розвитком відповідальності, самостійності та громадянської позиції. У цьому віці посилюється інтерес до соціальних проблем, політики, культури, суспільного життя.

Особливу роль у житті старшокласників відіграють міжособистісні стосунки, дружба та перші романтичні почуття. Саме через спілкування формується емоційна зрілість, навички співробітництва та соціальної відповідальності.

Мистецтво є важливим засобом духовного та морального розвитку старшокласників. Воно допомагає молоді осмислювати складні життєві проблеми, формувати естетичні смаки, громадянську позицію та гуманістичні цінності.

Залучення старшокласників до художньо-творчої діяльності сприяє розвитку критичного мислення, креативності, емоційної культури та здатності до самовираження. Через мистецтво молодь набуває соціального досвіду, вчиться розуміти інших людей і саму себе.

Отже, соціалізація школярів є складним і багаторівневим процесом, що має виражену вікову специфіку. У молодшому шкільному віці провідного значення набуває адаптація до нової соціальної ролі учня, формування самооцінки та навичок міжособистісної взаємодії. У підлітковому віці домінують процеси самоствердження, формування ідентичності та орієнтація на групу однолітків. У старшому шкільному віці основними стають професійне самовизначення, розвиток світогляду та громадянської позиції.

Важливу роль у соціалізації особистості на всіх вікових етапах відіграє мистецтво. Воно сприяє розвитку моральних якостей, емоційної культури, творчого потенціалу та соціальної активності школярів. Саме засобами мистецтва забезпечується гармонійний розвиток особистості, її успішна інтеграція у суспільство та формування духовно багатой людини.

У сучасному суспільстві проблема соціалізації особистості набуває особливої актуальності, що зумовлено стрімкими соціальними змінами, розвитком інформаційного простору, трансформацією системи цінностей та необхідністю формування особистості, здатної до активної взаємодії з соціумом. Одним із найважливіших завдань сучасної освіти є не лише передача учням знань, умінь і навичок, а й формування соціально зрілої, духовно багатой, морально відповідальної особистості. У цьому контексті мистецтво виступає потужним педагогічним засобом, здатним забезпечити гармонійний розвиток школяра та сприяти його успішній соціалізації.

Проблема соціалізації особистості засобами мистецтва має комплексний характер і досліджується у філософії, педагогіці, психології, культурології, соціології та мистецтвознавстві. Науковці розглядають соціалізацію як процес засвоєння людиною соціального досвіду, норм, цінностей, моделей поведінки та інтеграції в систему суспільних відносин. Соціалізація охоплює всі сфери життєдіяльності людини та триває протягом усього життя, однак саме шкільний вік є особливо важливим етапом становлення особистості, коли активно формуються моральні переконання, соціальні установки, система цінностей та світогляд.

У педагогічній науці соціалізація визначається як процес входження дитини у суспільство через засвоєння соціального досвіду, розвиток соціальних якостей і формування здатності до ефективної взаємодії з іншими людьми. Водночас сучасні дослідники підкреслюють, що соціалізація не є

лише пристосуванням до соціального середовища, а передбачає активне самовираження особистості, розвиток її творчого потенціалу та індивідуальності. Саме тому мистецтво набуває особливого значення як засіб, що поєднує процеси виховання, самопізнання, духовного розвитку та соціальної адаптації.

Мистецтво є специфічною формою суспільної свідомості та способом пізнання світу через художні образи. Воно впливає на емоційну, інтелектуальну, моральну та духовну сфери особистості, формуючи її внутрішній світ, систему цінностей та соціальні орієнтири. Через художню діяльність дитина не лише засвоює культурний досвід людства, а й навчається розуміти себе, інших людей та навколишню дійсність.

Л. Виготський підкреслював, що мистецтво є «соціальною технікою почуттів», оскільки воно здатне впливати на емоційний стан людини, формувати її переживання, моральні уявлення та ставлення до світу. На думку вченого, художній образ виконує важливу функцію гармонізації внутрішнього світу особистості та сприяє її духовному розвитку. Саме через емоційне переживання мистецтво стає ефективним засобом соціалізації школярів.

Особливість мистецтва полягає у його здатності впливати не лише на свідомість, а й на підсвідомі механізми психіки. Художній образ активізує уяву, фантазію, емоційно-чуттєву сферу особистості, викликає співпереживання та стимулює рефлексію. У процесі сприймання мистецьких творів школярі навчаються аналізувати людські вчинки, розуміти моральні дилеми, оцінювати поведінку героїв та співвідносити їх із власним життєвим досвідом.

Мистецтво виконує низку важливих соціалізуючих функцій: виховну, комунікативну, пізнавальну, естетичну, терапевтичну, культуротворчу та інтегративну. Виховна функція мистецтва полягає у формуванні моральних цінностей, гуманістичних ідеалів, патріотичних почуттів та етичної культури

особистості. Комунікативна функція забезпечує розвиток навичок міжособистісного спілкування, співпраці та взаєморозуміння. Пізнавальна функція сприяє розширенню світогляду школярів, ознайомленню з культурною спадщиною людства та формуванню цілісного бачення світу.

Особливого значення набуває терапевтична функція мистецтва. Художня діяльність допомагає школярам долати емоційне напруження, тривожність, страхи, сприяє розвитку емоційної стійкості та психологічного комфорту. Саме тому сучасна педагогіка активно використовує арттерапевтичні методики як засіб адаптації дітей до соціального середовища та гармонізації міжособистісних відносин.

Одним із найефективніших засобів соціалізації школярів є музичне мистецтво. Музика має унікальну здатність впливати на емоційний стан людини, викликати глибокі переживання, формувати естетичний смак та моральні цінності. Через музичне мистецтво дитина долучається до духовної культури суспільства, вчиться сприймати красу, розуміти емоції інших людей та виражати власні почуття. Музика сприяє розвитку емпатії, здатності до співпереживання та соціальної взаємодії. Особливе значення має колективна музична діяльність — хор, ансамбль, оркестр, музичні гуртки. Спільне виконання музичних творів формує у школярів почуття відповідальності, взаємопідтримки, дисципліни та командної роботи. У процесі музичної діяльності діти навчаються слухати інших, координувати свої дії з діями колективу та досягати спільного результату.

Важливою складовою музичної соціалізації є музикотерапія. Наукові дослідження доводять, що музика позитивно впливає на психоемоційний стан особистості, сприяє релаксації, знижує рівень тривожності та агресії. Музично-рухові вправи, вокальна імпровізація, ритмічні ігри, музичне

малювання та інші форми музичної діяльності створюють сприятливі умови для соціальної адаптації дітей.

Водночас сучасні дослідники звертають увагу на проблему впливу масової культури на музичні вподобання молоді. Поширення музичних творів низької художньої якості може негативно впливати на духовний розвиток особистості, формувати спрощене сприйняття мистецтва та деформувати систему цінностей. Тому одним із важливих завдань мистецької освіти є формування музичного смаку та здатності до критичного сприймання культурного продукту.

Не менш важливу роль у соціалізації школярів відіграє образотворче мистецтво. Через малювання, живопис, ліплення, графіку, колаж та інші види художньої діяльності дитина виражає власні емоції, переживання, ставлення до навколишнього світу. Художня творчість виступає засобом самопізнання, самовираження та емоційної комунікації. Образотворче мистецтво сприяє розвитку образного мислення, фантазії, уяви, естетичного сприйняття та творчих здібностей. У процесі художньої діяльності школярі навчаються спостерігати, аналізувати, оцінювати явища навколишньої дійсності, що позитивно впливає на їх інтелектуальний та соціальний розвиток.

Особливість образотворчого мистецтва полягає у його невербальному характері. Через колір, лінію, форму, композицію дитина може передати ті почуття та переживання, які складно висловити словами. Саме тому художня діяльність є ефективним засобом психологічної підтримки та соціальної адаптації школярів.

Науковці зазначають, що ступінь розвитку естетичного почуття безпосередньо пов'язаний із рівнем соціалізації особистості. Естетичне виховання сприяє формуванню моральної культури, гуманістичних цінностей,

здатності до співпереживання та толерантності. Через художні образи дитина вчиться розуміти людські почуття, моральні конфлікти та соціальні проблеми.

Важливу роль у соціалізації школярів відіграє театральне мистецтво. Театр є синтетичним видом мистецтва, що поєднує музику, літературу, акторську гру, хореографію, сценографію та інші художні засоби. Саме завдяки такій інтеграції театр здійснює комплексний вплив на особистість дитини.

Театральна діяльність створює умови для активної соціальної взаємодії, розвитку комунікативних умінь, емоційного інтелекту та творчих здібностей. Участь у театральних постановках допомагає школярам долати сором'язливість, формує впевненість у собі, розвиває навички публічного виступу та вміння працювати в команді.

Перевтілюючись у різних персонажів, діти вчаться розуміти мотиви поведінки інших людей, співпереживати, аналізувати життєві ситуації та моральні конфлікти. Театральне мистецтво сприяє формуванню соціальних ролей, розвитку емпатії та навичок конструктивного спілкування.

Особливе значення має використання театального мистецтва у вихованні національної свідомості та культурної ідентичності школярів. Постановки, засновані на народних традиціях, історичних подіях та класичних літературних творах, знайомлять учнів із духовною спадщиною народу, формують почуття патріотизму та національної гідності.

Яскравим прикладом соціалізуючого потенціалу театального мистецтва є постановка вистави «Вечори на хуторі біля Диканьки» за твором М. Гоголя. Участь у такій виставі забезпечує не лише творчу самореалізацію школярів, а й сприяє розвитку соціальної компетентності, відповідальності, взаємодопомоги та національної самосвідомості. Підготовка вистави передбачає колективну діяльність, спільне вирішення творчих завдань, обговорення ролей та взаємодію з глядачами, що створює умови для набуття соціального досвіду.

Важливим засобом соціалізації є також література. Художні твори формують у школярів моральні уявлення, розвивають критичне мислення, емоційну чутливість та здатність до рефлексії. Через літературних героїв діти засвоюють соціальні норми, аналізують людські вчинки та вчаться оцінювати життєві ситуації.

Обговорення літературних творів сприяє розвитку мовленнєвої культури, уміння аргументувати власну думку, вести діалог та поважати позицію інших людей. Таким чином, література виступає не лише засобом естетичного виховання, а й важливим чинником формування соціальної компетентності особистості.

Значний потенціал для соціалізації має і хореографічне мистецтво. Танцювальна діяльність сприяє розвитку пластичності, координації рухів, емоційної виразності та невербальної комунікації. Колективні танцювальні постановки формують дисципліну, довіру, взаєморозуміння та навички партнерської взаємодії.

Сучасна школа активно використовує інтегровані форми мистецької діяльності, які поєднують різні види мистецтва та забезпечують комплексний розвиток особистості школяра. До таких форм належать творчі проєкти, театральні студії, музичні гуртки, художні майстерні, арттерапевтичні заняття, виставки, фестивалі, концерти та культурно-мистецькі заходи.

Особливо ефективною формою соціалізації є проєктна діяльність. Створення спільних творчих продуктів — вистав, музичних композицій, художніх експозицій, відеопроєктів — сприяє формуванню навичок співпраці, відповідальності, самоорганізації та комунікації. У процесі реалізації творчих проєктів школярі навчаються планувати діяльність, розподіляти обов'язки, підтримувати одне одного та досягати спільної мети.

В умовах реалізації концепції Нової української школи мистецька освіта розглядається як важливий компонент формування ключових компетентностей особистості. Через мистецтво учні набувають навичок критичного мислення, творчості, комунікації, емоційного інтелекту та соціальної відповідальності.

Отже, соціалізація особистості школярів засобами мистецтва є складною багатогранною науковою проблемою, що охоплює процеси духовного, морального, емоційного та культурного розвитку дитини. Мистецтво виступає потужним засобом формування соціально активної, творчої, гуманістично спрямованої особистості, здатної до конструктивної взаємодії із суспільством. Використання різних видів мистецтва в освітньому процесі забезпечує гармонійний розвиток школярів, формування їх соціальної компетентності, духовної культури та готовності до активної участі у суспільному житті.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

2.1. Використання засобів мистецтва в інноваційному шкільному середовищі

Сучасна освіта перебуває в умовах постійних змін, зумовлених розвитком технологій, глобалізацією та новими вимогами до формування особистості. Інноваційне шкільне середовище покликане не лише забезпечувати учнів знаннями, а й сприяти розвитку їхньої творчості, критичного мислення, емоційного інтелекту та здатності до самореалізації. У цьому контексті особливого значення набуває використання засобів мистецтва як потужного інструменту навчання, виховання та розвитку особистості. Мистецтво є важливою складовою людської культури, яка допомагає осмислювати навколишній світ, виражати власні почуття та формувати ціннісні орієнтири. В інноваційному шкільному середовищі, яке характеризується відкритістю до нових підходів, використанням інтерактивних методів та орієнтацією на потреби учнів, засоби мистецтва виступають не лише предметом вивчення, а й ефективним педагогічним інструментом, що інтегрується в різні навчальні дисципліни та сприяє соціалізації особистості.

Одним із ключових напрямів інтеграції мистецтва в інноваційне освітнє середовище є впровадження інтерактивних форм та методів навчання на заняттях образотворчого мистецтва. Вони трансформують традиційні уроки на динамічні простори для самовираження, творчого пошуку та співпраці. Робота в малих групах сприяє розвитку комунікативних навичок, відповідальності та

вмінню працювати в команді над спільними проєктами або колективними композиціями. Проєктна діяльність, своєю чергою, стимулює самостійність, ініціативність та дослідницькі здібності учнів.

Серед інтерактивних методів особливої уваги заслуговують «мозковий штурм», який допомагає генерувати нестандартні художні ідеї, метод «асоціативного куща», що сприяє встановленню зв'язків між мистецькими поняттями та явищами, а також рольові ігри, які дозволяють школярам відчувати себе художниками, дизайнерами або мистецтвознавцями. Важливим елементом сучасного уроку є використання цифрових технологій. Як зазначають дослідники, «використання мультимедійних технологій, таких як мультимедійні презентації, відеоролики та віртуальні музеї, дозволяє візуалізувати навчальний матеріал та зробити його більш доступним, а інтерактивні дошки дозволяють учням активно брати участь у процесі навчання, малювати та створювати композиції» [48]. Завдяки цьому учні отримують можливість не лише сприймати інформацію, а й активно взаємодіяти з нею.

Особливо ефективним є використання мультимедійних презентацій та відеоматеріалів, адже «мультимедійні презентації та відеоролики перетворюють статичні зображення на динамічні історії» [51]. Це дозволяє зробити процес ознайомлення з мистецькими творами більш емоційним, наочним і доступним для сучасних школярів. Водночас інтерактивні технології відкривають нові можливості для співпраці та комунікації між учнями. Науковці підкреслюють, що «інтерактивні технології сприяють розвитку комунікативних навичок та співпраці між учнями. Онлайн-форуми та чати дозволяють обговорювати твори мистецтва, обмінюватися думками та ідеями. Віртуальні виставки дозволяють учням представляти свої роботи та отримувати відгуки від інших. Спільні проєкти дозволяють учням працювати в

командах, розвиваючи навички співпраці та взаєморозуміння» [22]. Таким чином, цифрове мистецьке середовище стає важливим простором соціальної взаємодії та розвитку особистості.

Значний потенціал мають також інтерактивні технології під час вивчення теоретичних основ образотворчого мистецтва. Віртуальні музеї, цифрові галереї, 3D-моделі та інтерактивні дошки дозволяють учням не лише спостерігати за мистецькими об'єктами, а й аналізувати їх, порівнювати стилі та напрями, створювати власні творчі продукти. Недаремно зазначається, що використання інтерактивних технологій при опануванні теорії образотворчого мистецтва – це не просто інструмент, а можливість перетворити навчання на захоплюючу подорож у світ краси та творчості, де кожен учень зможе відкрити для себе нові горизонти.

Аналогічні трансформації відбуваються і в музичному вихованні, де інноваційні технології стають невід'ємною складовою сучасного освітнього процесу. Використання цифрових інструментів, мультимедійних платформ та інтерактивних методик дозволяє створювати нові підходи до навчання, які відповідають потребам покоління цифрової епохи. Спеціалізоване програмне забезпечення та мобільні додатки сприяють активному залученню учнів до музичної діяльності, розвиваючи музичний слух, почуття ритму, виконавські навички та творче мислення. Особливу роль відіграє гейміфікація, яка підвищує мотивацію до навчання та створює позитивний емоційний фон. Крім того, цифрові технології відкривають широкі можливості для інклюзивного навчання, забезпечуючи доступність музичної освіти для дітей з різними освітніми потребами.

Ще одним потужним засобом мистецтва в інноваційному шкільному середовищі є театральна педагогіка, яка сьогодні активно поєднується з цифровими технологіями. Інтерактивні цифрові ресурси, VR- та AR-

технології, мультимедійний сторітелінг та імерсивні практики значно розширюють можливості театральної діяльності. Учні можуть брати участь у віртуальних постановках, створювати цифрові декорації, аналізувати власні виступи за допомогою відеозаписів та розвивати навички самопрезентації. Такий підхід сприяє формуванню емоційного інтелекту, розвитку емпатії, творчої уяви та навичок міжособистісного спілкування.

Важливо підкреслити, що використання мистецтва в інноваційному шкільному середовищі впливає не лише на засвоєння знань, а й на формування особистості учня загалом. Через мистецьку діяльність школярі вчаться висловлювати власні думки та почуття, співпрацювати з іншими, поважати різноманітність поглядів і культурних традицій. Саме тому дослідники наголошують: «Таким чином, ці методи не лише урізноманітнюють освітній процес, а й сприяють всебічному розвитку учнів – як у пізнавальному, так і в особистісному аспектах» [47].

Отже, використання засобів мистецтва в інноваційному шкільному середовищі є важливою умовою формування всебічно розвиненої особистості. Інтеграція образотворчого, музичного та театального мистецтва з інтерактивними та цифровими технологіями сприяє розвитку творчого потенціалу, емоційного інтелекту, критичного мислення, соціальної активності та комунікативних навичок учнів. Поєднання традиційних мистецьких практик із віртуальною реальністю, гейміфікацією, мультимедійними платформами та інклюзивними інструментами створює нові можливості для навчання, робить освітній процес більш цікавим, змістовним і результативним. Саме тому інтеграція мистецтва в освітній простір є одним із ключових напрямів розвитку сучасної школи та важливим чинником успішної соціалізації молодого покоління в умовах динамічного суспільства.

2.2. Емпіричне дослідження рівнів соціалізації школярів у Чернігівській гімназії № 33

Важливою складовою дослідження проблеми соціалізації особистості засобами мистецтва є проведення емпіричного дослідження, яке дає змогу перевірити теоретичні положення на практиці та визначити особливості соціального розвитку школярів в умовах сучасного закладу освіти. Саме тому на базі Чернігівської гімназії № 33 було організовано дослідження, спрямоване на вивчення рівнів соціалізації учнів та визначення впливу творчої діяльності на розвиток їхніх соціальних компетентностей.

Актуальність проведення такого дослідження зумовлена тим, що сучасна школа виконує не лише освітню, а й важливу соціалізуючу функцію. У процесі навчання дитина засвоює суспільні норми та правила поведінки, формує систему цінностей, навчається співпрацювати з іншими людьми, набуває досвіду міжособистісного спілкування та колективної діяльності. Особливого значення набувають засоби мистецтва, які створюють сприятливі умови для розвитку емоційної сфери особистості, формування емпатії, толерантності, творчої активності та комунікативних навичок.

Метою емпіричного дослідження стало визначення рівнів соціалізації учнів Чернігівської гімназії № 33 та виявлення особливостей їхньої соціальної взаємодії в умовах творчої діяльності.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

- дослідити рівень сформованості соціальних компетентностей школярів;
- виявити особливості міжособистісних взаємин у класному колективі;
- проаналізувати ставлення учнів до творчої діяльності;
- визначити взаємозв'язок між участю у мистецькій діяльності та рівнем соціалізації;

– узагальнити результати дослідження та сформулювати висновки щодо ефективності використання мистецтва як засобу соціалізації особистості.

У дослідженні взяли участь учні 5-Г класу Чернігівської гімназії № 33. Вибір саме цієї вікової категорії не був випадковим. Молодший підлітковий вік характеризується активним формуванням соціальної ідентичності, розвитком самосвідомості та потребою у встановленні нових соціальних зв'язків. У цей період значно зростає роль спілкування з однолітками, формується здатність до самооцінки та рефлексії, розвиваються навички колективної взаємодії.

Теоретичною основою дослідження стала методика педагогічної діагностики соціалізації підлітків, розроблена Т. В. Кравченко. Дослідниця розглядає соціалізацію як процес входження особистості у культуру суспільства та активну взаємодію із соціальним середовищем. На думку авторки, педагогічна діагностика повинна бути спрямована не лише на оцінку окремих особистісних характеристик дитини, а й на вивчення її взаємин із соціальним оточенням, особливостей міжособистісного спілкування та рівня адаптації до різних соціальних сфер.

Для збору емпіричних даних використовувалися методи тестування. Тестування проводилося онлайн, що дозволило створити комфортні умови для учасників та забезпечити анонімність відповідей. Відомо, що анонімність сприяє підвищенню щирості респондентів і знижує вплив соціально бажаних відповідей.

Основним діагностичним інструментом став авторський тест «Соціалізація через творчість», розроблений на основі положень методики Т. В. Кравченко. Тест був спрямований на визначення рівня розвитку таких соціально значущих характеристик, як комунікативність, емпатія, готовність до співпраці, ставлення до колективної діяльності, рівень самооцінки та соціальної активності. Також у тестуванні учням було запропоновано питання,

щодо їхнього ставлення до творчої діяльності, взаємин із однокласниками та особливостей участі у групових формах роботи. Аналіз даних дозволив отримати додаткову інформацію про соціально-психологічний клімат у класному колективі.

У процесі дослідження особлива увага приділялася визначенню рівнів соціалізації школярів. У сучасній психолого-педагогічній науці соціалізація розглядається як багаторівневий процес, що відображає ступінь інтегрованості особистості у систему соціальних відносин.

Отримані результати дослідження дали можливість здійснити більш детальний аналіз рівнів соціалізації школярів та визначити особливості їхньої соціальної взаємодії. Розподіл респондентів за рівнями соціалізації показав переважання високого рівня, що свідчить про загалом сприятливі умови соціального розвитку учнів та позитивний соціально-психологічний клімат у класному колективі.

До групи з високим рівнем соціалізації було віднесено 78 % учнів класу. Для представників цієї групи характерні розвинені навички міжособистісного спілкування, здатність до співпраці та позитивне ставлення до колективної діяльності. Такі школярі демонструють високий рівень емпатії, доброзичливості та готовності до взаємодопомоги. Під час аналізу відповідей було встановлено, що учні цієї групи із задоволенням беруть участь у творчих проєктах, охоче працюють у групах та позитивно сприймають колективні форми роботи. Вони легко встановлюють контакти з однокласниками, прагнуть підтримувати дружні стосунки та конструктивно розв'язувати можливі конфліктні ситуації. Для них характерне прагнення до взаєморозуміння, толерантність до думок інших людей та готовність враховувати інтереси колективу. Високий рівень соціалізації також проявляється у сформованості відповідальності за результати спільної

діяльності. Такі учні не лише якісно виконують власні завдання, а й допомагають іншим учасникам групи досягти спільної мети. Під час творчої діяльності вони часто виступають ініціаторами нових ідей, підтримують однокласників та створюють позитивну атмосферу співробітництва

Важливою особливістю цієї групи є позитивне ставлення до мистецької діяльності. Саме творчі заняття створюють умови для розвитку комунікативних навичок, вміння працювати в команді, висловлювати власну думку та сприймати думки інших людей. Це дозволяє розглядати мистецтво як ефективний засіб соціалізації особистості молодшого підлітка.

Середній рівень соціалізації було виявлено у 20 % респондентів. Учні цієї групи загалом успішно адаптовані до шкільного середовища та здатні дотримуватися соціальних норм і правил поведінки. Водночас вони демонструють дещо нижчий рівень соціальної активності порівняно з учнями високого рівня соціалізації.

Під час виконання колективних завдань такі школярі беруть участь у спільній діяльності, однак частіше займають позицію виконавців, ніж організаторів. Вони можуть допомагати іншим, але роблять це переважно ситуативно або після відповідного прохання. Для них характерна певна невпевненість у власних можливостях, що іноді заважає проявляти ініціативу та брати на себе відповідальність за результати групової роботи. Учні із середнім рівнем соціалізації мають достатньо розвинені комунікативні навички, однак у складних соціальних ситуаціях можуть відчувати труднощі у відстоюванні власної позиції або налагодженні взаємодії з однолітками. Вони переважно орієнтуються на думку значущих дорослих або більш активних однокласників.

Результати дослідження свідчать про те, що ця категорія школярів має значний потенціал для подальшого розвитку соціальних компетентностей.

Важливу роль у цьому можуть відігравати мистецькі проєкти, групові творчі завдання, театральні постановки, колективне музикування та інші форми спільної діяльності, які сприяють розвитку впевненості в собі та навичок співробітництва.

Низький рівень соціалізації було виявлено лише у 2 % учнів класу, що свідчить про поодинокий характер труднощів у соціальній взаємодії. Представники цієї групи демонструють недостатньо сформовані навички спілкування, рідко беруть участь у колективних формах роботи та часто надають перевагу індивідуальній діяльності. Для таких учнів характерні труднощі у встановленні контактів з однолітками, недостатня впевненість у власних силах, підвищена сором'язливість або замкнутість. У деяких випадках вони можуть уникати спільних творчих завдань через страх критики або негативної оцінки з боку інших дітей.

Низький рівень соціалізації не обов'язково свідчить про наявність серйозних проблем у розвитку особистості. Часто він є результатом індивідуально-психологічних особливостей дитини, недостатнього досвіду соціальної взаємодії або труднощів адаптації до нового колективу. Проте такі учні потребують особливої уваги з боку педагогів та психологів.

Ефективним засобом підтримки дітей із низьким рівнем соціалізації може стати залучення до різних видів мистецької діяльності. Малювання, музика, театралізовані вправи та творчі проєкти дозволяють створити безпечне середовище для самовираження, сприяють розвитку впевненості в собі та поступовому включенню дитини у колективну діяльність.

Узагальнення отриманих результатів свідчить про переважання високого та середнього рівнів соціалізації серед учнів 5-Г класу Чернігівської гімназії № 33. Відсутність випадків дезадаптивного рівня соціалізації є позитивним показником та свідчить про ефективність виховної роботи закладу освіти.

Результати дослідження підтверджують, що систематичне залучення школярів до творчої діяльності позитивно впливає на формування соціальних компетентностей. Мистецтво створює умови для розвитку комунікативних умінь, емпатії, толерантності, відповідальності та здатності до співпраці. Саме тому його використання в освітньому процесі можна розглядати як важливий засіб успішної соціалізації особистості школяра.

Отримані результати свідчать про сприятливий психологічний клімат у класі та позитивний характер міжособистісних взаємин між учнями. Це є важливим чинником успішної соціалізації та підтверджує значний потенціал мистецької діяльності як засобу формування соціальних компетентностей школярів.

2.3. Практичні рекомендації педагогічним працівникам щодо соціалізації особистості школярів засобами мистецтва

Результати теоретичного аналізу наукової літератури та проведеного емпіричного дослідження підтвердили, що мистецтво є одним із найефективніших засобів соціалізації особистості школяра. Саме через художньо-творчу діяльність дитина отримує можливість не лише засвоювати соціальні норми та цінності, а й набувати досвіду міжособистісної взаємодії, формувати власну систему моральних орієнтирів, розвивати емоційну сферу та комунікативні навички. У зв'язку з цим особливого значення набуває розроблення практичних рекомендацій для педагогічних працівників щодо ефективного використання засобів мистецтва у процесі соціалізації школярів.

Сучасна школа функціонує в умовах швидких соціокультурних змін, цифровізації суспільства та трансформації системи цінностей молодого покоління. У таких умовах педагог повинен не лише передавати знання, а й

виступати організатором соціального розвитку дитини, створюючи сприятливе середовище для її особистісного становлення. Одним із найефективніших інструментів такого впливу є мистецтво, яке поєднує пізнавальний, виховний та соціалізуючий потенціал.

Важливою умовою успішної соціалізації школярів є створення в закладі освіти атмосфери психологічної безпеки та емоційного комфорту. Дитина повинна відчувати підтримку з боку педагогів та однолітків, мати можливість вільно висловлювати власні думки, почуття та творчі ідеї. Саме мистецька діяльність створює сприятливі умови для самовираження особистості, дозволяє кожному учневі відчути власну значущість та успішність.

Особливу увагу педагогічним працівникам доцільно приділяти створенню так званої «ситуації успіху». У процесі творчої діяльності необхідно акцентувати увагу не на помилках чи недоліках роботи учня, а на його досягненнях та позитивних результатах. Навіть незначний успіх повинен отримувати схвалення з боку вчителя. Це сприяє формуванню позитивної самооцінки, впевненості у власних силах та підвищує мотивацію до подальшої діяльності. Особливо важливою така підтримка є для дітей, які відчують труднощі у спілкуванні або мають ознаки соціальної дезадаптації.

Педагогам рекомендується активно використовувати можливості музичного мистецтва для розвитку емоційного інтелекту та комунікативних навичок школярів. Музика здатна викликати сильні емоційні переживання, сприяє розвитку емпатії та вміння розуміти почуття інших людей. Доцільним є використання методики «слухання-переживання», під час якої учні не лише слухають музичний твір, а й аналізують його зміст, обговорюють емоції, які він викликає, визначають можливі життєві ситуації, що знайшли відображення у музичних образах.

Важливим засобом соціалізації є колективне музикування. Участь у хоровому співі, музичних ансамблях, ритмічних вправах та музично-рухових іграх сприяє розвитку відповідальності за спільний результат, формує навички взаємодопомоги та співробітництва. Під час таких занять учні вчать слухати один одного, узгоджувати власні дії з діями інших членів колективу та працювати на досягнення спільної мети. Особливого значення набуває використання музикотерапевтичних технологій. Релаксаційна музика, музично-рухові вправи, елементи музикотерапії можуть використовуватися для зниження рівня тривожності, агресивності та емоційного напруження школярів. Це особливо актуально для дітей, які переживають труднощі адаптації до шкільного середовища або мають проблеми у взаєминах з однолітками.

Важливе місце у процесі соціалізації займає образотворче мистецтво. Через малюнок дитина відображає власне бачення світу, передає емоції, переживання та соціальний досвід. Педагогам рекомендується використовувати теми творчих робіт, які сприяють осмисленню соціальних відносин: «Моя сім'я», «Мої друзі», «Школа моєї мрії», «Добрі справи», «Світ без конфліктів», «Я і моє майбутнє». Такі завдання дозволяють учням усвідомлювати власне місце у суспільстві та формувати позитивне ставлення до соціальних цінностей.

Після виконання творчих робіт доцільно організовувати їх презентацію та обговорення. Під час таких бесід школярі навчаються висловлювати власні думки, аргументувати позицію, слухати інших та поважати різні точки зору. Це сприяє розвитку комунікативної компетентності та формуванню навичок конструктивного діалогу.

Для розвитку емпатії педагогам варто використовувати аналіз художніх образів. Розглядаючи картини, ілюстрації або фотографії, учні можуть

обговорювати емоційний стан персонажів, причини їхніх переживань, можливі способи розв'язання проблемних ситуацій. Такі вправи допомагають дітям краще розуміти почуття інших людей та розвивають здатність до співпереживання.

Особливу роль у соціалізації особистості відіграє театральне мистецтво. Театральна діяльність дозволяє школярам моделювати різноманітні соціальні ситуації, засвоювати соціальні ролі та набувати досвіду міжособистісної взаємодії. Педагогам рекомендується систематично використовувати рольові ігри, інсценізації, театралізовані вправи та драматизацію літературних творів. У процесі театральної діяльності учні мають можливість «приміряти» на себе різні соціальні ролі, що сприяє розвитку рефлексії та формуванню соціального досвіду. Особливо ефективними є вправи, спрямовані на моделювання конфліктних ситуацій та пошук шляхів їх конструктивного розв'язання. Це дозволяє школярам навчитися контролювати власні емоції, знаходити компроміси та ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

Особливу увагу слід приділяти роботі з дітьми, які мають труднощі соціальної адаптації. Як показало проведене дослідження, основними чинниками дезадаптації можуть виступати підвищена тривожність, невпевненість у собі, агресивність, труднощі у встановленні контактів з однолітками. Для таких учнів мистецтво може стати ефективним засобом психологічної підтримки та соціальної реабілітації.

Із метою зниження рівня тривожності педагогам рекомендується використовувати арттерапевтичні техніки: малювання емоцій, створення колажів, колективне панно, казкотерапію, музичну релаксацію та театралізовані етюди. Подібні форми роботи дозволяють дітям безпечно виражати свої переживання та поступово долати внутрішні психологічні бар'єри.

Для профілактики агресивної поведінки доцільно організовувати колективні творчі проєкти, які вимагають співпраці, взаємодопомоги та розподілу обов'язків. Під час такої діяльності школярі вчаться враховувати інтереси інших людей, домовлятися та працювати заради спільного результату. Особливо ефективними можуть бути шкільні виставки, концерти, театральні постановки, благодійні акції та соціальні мистецькі проєкти.

Важливим напрямом роботи є формування навичок конструктивного спілкування. Педагогам рекомендується регулярно використовувати вправи на розвиток уміння слухати співрозмовника, висловлювати власну думку, вести дискусію та розв'язувати конфлікти мирним шляхом. У цьому контексті значний потенціал мають театральні технології, які сприяють розвитку невербальної комунікації, емоційної виразності та соціальної активності.

Не менш важливою є співпраця школи з родиною. Батьки повинні виступати активними учасниками процесу соціалізації дитини. Доцільним є проведення спільних мистецьких заходів, творчих майстерень, виставок сімейних робіт, концертів та театральних вистав за участю дітей і дорослих. Така взаємодія сприяє зміцненню сімейних стосунків, підвищує виховний потенціал родини та забезпечує єдність вимог школи і сім'ї.

Отже, ефективна соціалізація школярів засобами мистецтва потребує системної та цілеспрямованої роботи педагогічних працівників. Використання музичного, образотворчого та театального мистецтва створює широкі можливості для формування соціально зрілої, емоційно розвиненої, комунікативно компетентної особистості. Запропоновані рекомендації спрямовані на розвиток соціальної активності учнів, формування позитивної самооцінки, навичок співробітництва, толерантності та відповідальності, що є необхідними умовами успішної соціалізації особистості в сучасному суспільстві.

ВИСНОВКИ

Ефективна соціалізація школярів засобами мистецтва потребує системної та цілеспрямованої роботи педагогічних працівників. Використання музичного, образотворчого та театрального мистецтва створює широкі можливості для формування соціально зрілої, емоційно розвиненої, комунікативно компетентної особистості. Запропоновані рекомендації спрямовані на розвиток соціальної активності учнів, формування позитивної самооцінки, навичок співробітництва, толерантності та відповідальності, що є необхідними умовами успішної соціалізації особистості в сучасному суспільстві.

У кваліфікаційній роботі здійснено аналіз проблеми соціалізації особистості школярів засобами мистецтва. Актуальність обраної теми зумовлена сучасними суспільними викликами, які потребують формування соціально активної, духовно розвиненої, творчої та відповідальної особистості, здатної до ефективної взаємодії з навколишнім світом. В умовах швидких соціокультурних змін, розвитку цифрових технологій та трансформації системи освіти особливого значення набуває пошук педагогічних засобів, які сприяють гармонійному розвитку особистості школяра та забезпечують його успішну інтеграцію в суспільство. Одним із таких засобів є мистецтво, яке поєднує в собі виховний, розвивальний, культуротворчий та соціалізуючий потенціал. Отримані результати дослідження дали можливість досягти поставленої мети та виконати визначені завдання.

Проаналізовано соціалізацію особистості школярів засобами мистецтва як наукову проблему та встановлено, що соціалізація є складним і багатограним процесом засвоєння особистістю соціального досвіду,

суспільних норм, цінностей, традицій та моделей поведінки. Вона забезпечує включення людини до системи суспільних відносин і створює умови для її повноцінного функціонування в соціумі. У ході дослідження з'ясовано, що мистецтво є важливим чинником соціалізації, оскільки впливає не лише на інтелектуальну сферу особистості, а й на її емоційний, моральний та духовний розвиток. Встановлено, що мистецька діяльність сприяє розвитку емпатії, толерантності, відповідальності, здатності до співпереживання та співробітництва, що є необхідними складовими соціальної компетентності сучасної людини. Також доведено, що мистецтво створює сприятливі умови для самопізнання, самовираження та самореалізації особистості.

Охарактеризовано засоби різних видів мистецтва у сприянні соціалізації школярів. Виявлено, що кожен вид мистецтва має власний соціалізуючий потенціал і здійснює специфічний вплив на розвиток особистості. Музичне мистецтво сприяє розвитку емоційної чутливості, формуванню навичок взаємодії та колективної діяльності, виховує естетичні почуття та духовні цінності. Образотворче мистецтво забезпечує можливості для самовираження, розвитку творчого мислення, рефлексії та формування естетичної культури особистості. Театральне мистецтво сприяє розвитку комунікативних здібностей, емоційного інтелекту, соціальної активності та навичок міжособистісного спілкування. Література формує моральні переконання, сприяє розвитку критичного мислення, мовленнєвої культури та світогляду. Хореографічне мистецтво забезпечує розвиток невербальної комунікації, дисциплінованості та навичок співпраці. Встановлено, що комплексне використання різних видів мистецтва створює умови для гармонійного розвитку особистості школяра та підвищує ефективність процесу соціалізації.

Схарактеризовано соціально-психологічні особливості соціалізації школярів різних вікових груп. У результаті дослідження визначено, що на

кожному віковому етапі соціалізація має свої специфічні особливості та потребує відповідного педагогічного супроводу. Для молодшого шкільного віку характерним є процес адаптації до нової соціальної ролі учня, розвиток комунікативних навичок, формування самооцінки та первинних соціальних компетентностей. У підлітковому віці посилюються процеси самоствердження, самопізнання та пошуку власної ідентичності, зростає значення групи однолітків та міжособистісного спілкування. Для старшокласників особливо важливими стають професійне самовизначення, формування життєвих цінностей, громадянської позиції та світогляду. Встановлено, що мистецтво на кожному віковому етапі виступає ефективним засобом розвитку соціальної компетентності, емоційного інтелекту, моральної свідомості та творчого потенціалу особистості.

Визначено особливості використання засобів мистецтва в інноваційному шкільному середовищі. З'ясовано, що сучасний освітній простір створює широкі можливості для інтеграції мистецтва з цифровими технологіями, інтерактивними методами навчання, проєктною діяльністю та інклюзивними практиками. Встановлено, що використання мультимедійних презентацій, віртуальних музеїв, цифрових платформ, інтерактивних дошок, мистецьких онлайн-проєктів та інших інноваційних засобів підвищує інтерес учнів до навчання, стимулює їхню творчу активність та сприяє розвитку комунікативних умінь. Доведено, що інтеграція мистецтва й сучасних технологій розширює можливості для соціальної взаємодії школярів, сприяє формуванню навичок співпраці та створює сприятливі умови для особистісного розвитку дітей.

Проведено емпіричне дослідження рівнів соціалізації школярів у Чернігівській гімназії № 33 за допомогою методики «Соціалізація через творчість». Аналіз результатів показав, що переважна більшість учнів

характеризується високим рівнем соціалізації. Такі школярі демонструють комунікабельність, відкритість до взаємодії, готовність до співпраці та участі в колективній діяльності. Значна частина учнів має сформовані навички взаємодопомоги, відповідальності та толерантного ставлення до оточуючих. Водночас було виявлено окремих школярів із середнім та низьким рівнями соціалізації, які потребують додаткової педагогічної підтримки у розвитку впевненості в собі, комунікативних умінь та соціальної активності. Аналіз результатів дослідження дозволив зробити висновок про позитивний вплив творчої діяльності на формування соціально значущих якостей особистості.

Особливу увагу приділено аналізу взаємозв'язку між участю школярів у мистецькій діяльності та рівнем їхньої соціалізації. Встановлено, що учні, які активно беруть участь у творчих проєктах, мистецьких конкурсах, театральних постановках, художніх виставках та музичних заходах, демонструють вищий рівень соціальної активності, комунікативності та здатності до співробітництва. Це підтверджує важливу роль мистецтва у формуванні позитивного соціального досвіду та розвитку особистості школяра.

На основі результатів дослідження розроблено практичні рекомендації педагогічним працівникам щодо соціалізації школярів засобами мистецтва. Запропоновано комплекс педагогічних заходів, спрямованих на активне використання музичного, образотворчого та театального мистецтва в освітньому процесі. Рекомендовано залучати учнів до різноманітних форм творчої діяльності: колективних мистецьких проєктів, виставок, конкурсів, фестивалів, театральних постановок, музичних заходів та арттерапевтичних занять. Обґрунтовано доцільність застосування інтерактивних методів навчання, технології створення ситуації успіху, групових форм роботи та проєктної діяльності. Запропоновані рекомендації можуть бути використані педагогами, соціальними педагогами, практичними психологами та

керівниками закладів освіти для підвищення ефективності соціалізації школярів.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтвердили, що мистецтво є ефективним засобом соціалізації особистості школярів. Його педагогічний потенціал полягає у здатності забезпечувати гармонійний розвиток емоційної, моральної, комунікативної, естетичної та творчої сфер особистості. Мистецька діяльність сприяє формуванню соціальної компетентності, розвитку емоційного інтелекту, вихованню гуманістичних цінностей та підготовці учнів до активної участі в суспільному житті. Використання різних видів мистецтва в освітньому процесі створює умови для формування соціально зрілої, духовно багатой, активної та відповідальної особистості, здатної до успішної самореалізації в сучасному суспільстві.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються у вивченні можливостей використання сучасних цифрових мистецьких технологій, засобів віртуальної та доповненої реальності, арттерапевтичних методик і міждисциплінарних мистецьких практик у процесі соціалізації дітей та молоді. Актуальним також залишається дослідження особливостей використання мистецтва як засобу соціальної адаптації дітей в умовах суспільних криз, воєнних викликів та змін освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва-Вовк М. І. Основні поняття теорії й практики соціалізації сучасних студентів. *Проблеми освіти*. 2007. Т. 53. С. 71–79.
2. Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Конверський А. Є. Людина і світ : підручник / ред. Л. В. Губерського. 4-те вид. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2024. 255 с.
3. Артемова Л. В. Театр і гра. Вдома, у дитячому садку, в школі. Київ : Томірс, 2002. 291 с.
4. Арцишевська М. Р. Теоретико-методичні засади інтеграції знань про суспільство у змісті шкільної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2010. 20 с.
5. Арцишевський Р. А. Світ і людина. Київ : ВТФ «Перун», 1996. 440 с.
6. Бакка Т. В., Марголіна Л. В., Мелещенко Т. В. Інтегрований курс «Громадянська освіта» (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : УОВЦ «Оріон», 2018. 240 с.
7. Белікова О. А. Підготовка вихователів до розвитку особистості дошкільника засобами музичного мистецтва. *Освітній вимір*. 2013. Т. 37. С. 255–261.
8. Вербицька П., Волошенюк О. В., Горленко Г. Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2018. 224 с.
9. Верьовкіна Ж. Л. Підготовка майбутніх учителів художньо-естетичного циклу до профільного навчання учнів у закладах загальної середньої освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 273 с.

10. Вступ до предмету. Методика викладання образотворчого мистецтва / Л. Любарська, М. Резніченко, О. Протопопова. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2002. 26 с.
11. Демченко І. І. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2005. 17 с.
12. Дроздова М. А. Психологія мистецтва : навч. посіб. для студентів. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2006. 104 с.
13. Жорняк Б. Дидактика формування творчої особистості засобами музичного мистецтва. *Освітній вимір*. 2014. Т. 40. С. 186–191.
14. Зверєва І. Д., Безпалько О. В., Янкович О. І., Бондаренко З. П., Лях Т. Л. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. Луганськ : ЛугДПУ ім. Т. Шевченка ; Київ : ДЦССМ, 2004. 256 с.
15. Зімакова Л. Роль театрального мистецтва у соціалізації молодшого школяра. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2002. Вип. 5. С. 211–218.
16. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. 206 с.
17. Карпенко Н. А. Психологія творчості : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
18. Клименко В. В. Психологія творчості : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.
19. Колодич Д. М. Особливості соціалізації підлітків в умовах інформаційної освіти. Теорія і практика сучасної психології. Херсон, 2019. Т. 2, вип. 6. С. 211.

20. Кузава І. Формування художньо-естетичних інтересів у дітей із затримкою психічного розвитку. *Проблеми педагогічних технологій*. Луцьк, 2000. Вип. 4. С. 156–161.
21. Кузнєцова Т. В., Петрушенко Ю. М., Євтушенко О. М. Комунікаційні технології формування соціальних імперативів громадянського суспільства в Україні : монографія. Суми : Сумський держ. ун-т, 2015. 320 с.
22. Кузьменко О. В. Інноваційні технології навчання образотворчого мистецтва в закладах початкової мистецької освіти : теоретичний аспект. 2023.
23. Куненко Л. О. Естетичні та мистецькі засади формування духовної культури особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2011. Т. 14. С. 107–111.
24. Куненко Л. О. Науково-педагогічні засади особистісно-зорієнтованих технологій музичного навчання молодших школярів. *Педагогіка вищої і середньої школи*. 2011. С. 486–492.
25. Лазарєв М. І. Система навчальної діяльності студентів в інтенсивних технологіях навчання. 2003. С. 87–97.
26. Левчук Л. Т., Кучерюк Д. Ю., Панченко В. І. Естетика : підручник. Київ : Вища школа, 1997. 399 с.
27. Литовченко О. Соціалізація і соціальне становлення особистості: теоретична інтерпретація. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. 2013. Вип. 6. С. 23–25.
28. Луговий В. Освіта і соціалізація людини. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: Збірник наукових праць*. Суми: Мрія, 2014. 548 с. С. 16–28.

29. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 112 с.
30. Ляйстер Т., Гілен П. Культура в підмурках громадянського суспільства / пер. з нім. Я. Стріха. Київ : IST Publishing, 2018.
31. Макаренко С. Д. Генетико-психологічні проблеми становлення особистості. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013.
32. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. Київ : Рад. школа, 1990. – 366 с.
33. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
34. Масол Л. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій. Мистецтво та освіта. 2011. № 1. С. 2–5.
35. Мафтії А.-Л. Концептуальне мистецтво: мистецтво після філософії чи мистецтво як філософія. *Human Studies*. 2023. № 47. С. 98–114.
36. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування : підручник. Київ : Либідь, 2004.
37. Орлов В. Мистецтво і педагогічні технології. Мистецтво та освіта. 2001. № 1. С. 8–12.
38. Переш І. Є., Зан М. І. Правова соціалізація особистості: поняття, способи та фактори. *Закарпатські правові читання*. 2023.
39. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.
40. Романенко М. І. Гуманізація освіти. Дніпро : Промінь, 2001. 160 с.
41. Роменець В. А. Історія психології ХІХ–ХХ ст. Київ, 1995. 614 с.
42. Роменець В.А. Психологія творчості: Навч. посібник. 2-ге вид., доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с

43. Русова С. Ф. Дошкільне виховання. Катеринослав, 1918.
44. Савченко О. Я. Цілі й цінності реформування сучасної школи. *Філософія освіти в сучасній Україні*. Київ: Знання України, 1997. С. 47–54.
45. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 4. 460 с.
46. Теслюк В., Берестян О. Дослідження розвитку особистості молодшого школяра. *Вісник НУОУ*. 2022. С. 154–161.
47. Федун Т. М. Інноваційний урок мистецтва в умовах НУШ. 2023.
48. Шестобуз О. Мультимедійні технології на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці, 2022. С. 176–181.
49. Шапран О., Шапран Ю. Деякі аспекти соціальної адаптації дітей в Україні. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: Збірник наукових праць*. Суми: Мрія, 2014. 548 с. С. 337–342.
50. Шмаргун В. М. Інтелектуальна складова соціалізації особистості. *Науковий вісник НУБіП*. 2011. Вип. 159 (4). С. 229–233.
51. Шмигель Т. В. Використання новітніх технологій на уроках трудового навчання та образотворчого мистецтва. 2018.
52. Ямницький В. М. Моделювання емоційних ситуацій в процесі творчої діяльності. 1996.
53. Shevtsova, O., Tiahur, L., Tsyhaniuk, L., Kachurynets, S., & Bodnaruk, I. (2024). The role of art education in personality development. *Amazonia Investiga*, 13 (74), 143–155. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.74.02.12>
54. Marques, E. C. O., & Mendes, J. E. (2022). Teaching art in the curriculum of basic education in the current context: contradictions and challenges. *Revista on line de politica e gestao educacional*, 26 (4).

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Соціалізація – процес засвоєння особистістю соціального досвіду, норм, цінностей, соціальних ролей і моделей поведінки, необхідних для успішного функціонування в суспільстві.

Особистість – людина як суб'єкт суспільних відносин і свідомої діяльності, носій індивідуальних психологічних, соціальних та культурних якостей.

Мистецтво – форма суспільної свідомості та художнього освоєння світу, що відображає дійсність через систему художніх образів і впливає на духовний розвиток людини.

Соціальна компетентність – здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими людьми, виконувати соціальні ролі, дотримуватися норм суспільства та конструктивно розв'язувати життєві ситуації.

Емпатія – здатність розуміти емоційний стан іншої людини, співпереживати їй та виявляти чуйність у міжособистісних взаєминах.

Соціальна адаптація – процес пристосування особистості до нових соціальних умов, вимог середовища та системи суспільних відносин.

Соціальна активність – свідома участь особистості в суспільному житті, готовність до взаємодії, співпраці та виконання соціально значущої діяльності.

Комунікативні навички – уміння встановлювати та підтримувати міжособистісні контакти, висловлювати власну думку, слухати співрозмовника та ефективно взаємодіяти з оточенням.

Інноваційне шкільне середовище – освітній простір, у якому використовуються сучасні педагогічні технології, інтерактивні методи та творчі підходи для всебічного розвитку й соціалізації учнів.

Емоційний інтелект – здатність людини усвідомлювати, розуміти та регулювати власні емоції, а також розпізнавати емоції інших людей і будувати ефективні взаємини.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

Соціалізація через творчість

Мета: виявити, як заняття мистецтвом впливають на розвиток соціальних якостей дитини (співпраця, дружелюбність, самооцінка, емоційність, ставлення до колективу). оцінити рівень соціальної взаємодії під час уроків.

Анонімно.

1. Ти дівчинка чи хлопчик?

☐ Дівчинка

☐ Хлопчик

2. Що тобі найбільше подобається на уроках малювання? *(можна обрати кілька варіантів)*

☐ Малювати фарбами

☐ Ліпити з пластиліну

☐ Вирізати та клеїти

☐ Придумувати власні малюнки

☐ Дивитися роботи інших

3. Якщо твій однокласник не може щось намалювати, ти...

☐ Допмагаю йому

☐ Просто дивлюся

☐ Сміюся або не звертаю уваги

4. Чи подобається тобі малювати або працювати разом з іншими дітьми?

☐ Так, мені подобається працювати в команді

☐ Мені краще самому

☐ Не має значення

5. Під час спільної творчої роботи (наприклад, створення плакату) ти...

- ☐ Активно допомагаю
- ☐ Іноді беру участь
- ☐ Не хочу брати участь

6. Як ти почуваєшся, коли працюєш у групі?

- ☐ Мені весело, я люблю спільну роботу
- ☐ Іноді складно домовитися
- ☐ Мені не подобається, коли всі щось кажуть одночасно

7. Як ти ставишся до малюнків своїх однокласників?

- ☐ Завжди хвалю і підтримую
- ☐ Можу сказати, що не подобається
- ☐ Не звертаю уваги

8. Якщо твій однокласник не може щось намалювати, ти...

- ☐ Допомагаю йому
- ☐ Просто дивлюся
- ☐ Сміюся або не звертаю уваги

9. Якщо вчитель просить допомогти молодшому учню під час малювання, ти...

- ☐ Із задоволенням допомагаю
- ☐ Можу допомогти, якщо попросять
- ☐ Не хочу допомагати

10. Чи ділишся ти своїми ідеями під час уроків малювання?

- ☐ Так, часто розповідаю
- ☐ Іноді
- ☐ Ні, бо боюся, що не сподобається

11. Коли хтось робить помилку у малюнку, ти...

- ☐ Підказую, як виправити
- ☐ Мовчу
- ☐ Сміюся або кажу, що неправильно